

Затверджено на засіданні кафедри
теорії та історії держави і права
від 26 серпня 2025 р., протокол № 1

Зав. кафедри _____ Адамович С.В.

**ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ЕКЗАМЕНУ
З НОРМАТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ»
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 1-ГО КУРСУ
ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
НА ПЕРШИЙ СЕМЕСТР 2025-2026 Н. Р.
(СПЕЦІАЛЬНІСТЬ D8 ПРАВО, ДЕННА ТА ЗАОЧНА ФОРМИ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ)**

Тема 1. Предмет, функції, структура філософії права та її місце в системі теоретичних знань

Загальна характеристика філософії права. Історія становлення та формування філософії права. Місце філософії права в системі теоретичних знань. Сутність та специфіка філософського підходу до права. Філософське осмислення права і наукове пізнання права: спільне та відмінне. Дисциплінарний статус філософії права. Предмет філософії права: багатоманітність підходів. Функції та структура філософії права.

Методологія філософії права. Філософсько-правова рефлексія. Методологічні підходи та принципи дослідження права.

Філософія права в системі юридичних дисциплін. Співвідношення філософії права та загальної теорії права. Філософія права і галузеві юридичні дисципліни. Значення філософії права для юридичної науки, освіти та практики. Філософія права як навчальна дисципліна: суть, структура, функції, значення.

Тема 2. Історія філософсько-правової думки

Періодизація розвитку філософії права: основні підходи.

Виникнення та розвиток філософсько-правових поглядів в античний період. Діке, фюзис (логос) і номос. Правові ідеї Піфагора та Демокрита. Правові погляди софістів. Сократ про мораль та право. Правові ідеї Платона. Правові погляди Арістотеля. Епікур про справедливість і право. Природно-правові ідеї стоїків. Ідея природного права у Цицерона. Філософсько-правові ідеї римських юристів.

Становлення філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя. Теоцентричне обґрунтування права у філософії середньовіччя. Правові погляди Августина Аврелія та Фоми Аквінського. Середньовічні юристи про право. Формування передумов юридичного світогляду у філософсько-правовій думці Відродження і Реформації (М. Падуанський, Н. Макіавеллі, М. Лютер).

Філософія права Нового часу та епохи Просвітництва. Натуралістичне обґрунтування права у філософії права Нового часу. Становлення юридичного світогляду: теорія природного права та концепція суспільного договору. Філософсько-правові погляди Г. Гроція, Ф. Бекона, Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Спінози, Г. В. Лейбніца. Філософсько-правові ідеї в творах європейських просвітителів Вольтера, Ш. Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, К. А. Гельвеція, П. А. Гольбаха, С. Пуфендорфа, Х. Томазія, Х. Вольфа, Дж. Віко, Ч. Беккарія.

Філософсько-правові вчення у Західній Європі другої пол. XVIII – поч. XX ст. Правові ідеї та концепції в німецькій класичній філософії. Етико-правове вчення І. Канта. Категоричний імператив та моральне обґрунтування права І. Канта. Філософія права Г. Гегеля. Класифікація права у Г. Гегеля. Теорії громадянського суспільства та правової держави у філософсько-правових вченнях І. Канта та Г. Гегеля. Ліберально-правові ідеї в

філософії утилітаризму (І. Бентам, Дж. С. Мілль). Зародження і розвиток правового позитивізму (Дж. Остін, К. Бергбом, П. Лабанд, А. Есмен). Історична школа права (Г. Гуго, Ф. К. фон Савіньї, Г. Ф. Пухта). Правові ідеї в концепції солідаризму (О. Конт, Е. Дюркгейм, Л. Дюгі). Виникнення та розвиток соціологічної юриспруденції (Р. фон Ієрінг, Є. Ерліх, Л. Дюгі, Ф. Жені, М. Вебер). Школа вільного права (Є. Ерліх). Зародження правового реалізму (О. В. Холмс). Психологічна концепція права (Г. Тард, Л. Петражицький).

Найновіший період розвитку філософії права. Сучасні концепції природного права: загальна характеристика. Неотомізм (Ж. Дабен, Ж. Марітен, В. Катрайн, І. Месснер, А. Ауер). Неокантіанські філософсько-правові концепції (Р. Штаммлер, Г. Радбрух, А. Оллеро, В. Науке). Неогегельянські філософсько-правові концепції (Ю. Біндер, К. Ларенц, Г. Геллер, Б. Кроче, Д. Джентіле, Б. Телдерс, А. Куайре, Ж. Іпполіт, І. Пленге, Е. Шпрангер, Г. Лассон). Феноменологічна концепція права (Г. Вельцель, А. Рейнах). Екзистенціалістська концепція права (М. Мюллер, Е. Фехнер, В. Майхоффер, Г. Кон). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікбор, В. Гассемер). Комунікативно-дискурсивна концепція права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін, К.-О. Апель, Ю. Хабермас, О. Гьофе). Сучасні концепції юридичного позитивізму: загальна характеристика та тенденції розвитку. «Чиста теорія права» (нормативізм) Г. Кельзена. Аналітична юриспруденція (Г. Харт). «Пізнавально-критична теорія права» (О. Вайнбергер, П. Колер, П. Штрассер, М. Пришинг). Сучасна соціологічна юриспруденція. Гарвардська школа права (Р. Паунд). Сучасна реалістична школа права (Дж. Франк, К. Ллевеллін, Р. Познер, П. Б'юкенен, Б. Лейтер, Р. Унгер, Ж. Даві, А. Леві-Брюль, Ж. Гурвич). Інтегративна юриспруденція (Дж. Холл, Г. Дж. Берман).

Тема 3. Історія становлення та розвитку української філософсько-правової думки

Зародження української філософсько-правової думки в епоху Київської Русі. Розвиток філософсько-правових ідей в українській політико-правовій думці XVI-XVII ст.ст. (С. Оріховський-Роксолан, І. Вишенський). Філософсько-правові ідеї українських просвітників XVIII ст. (С. Яворський, Ф. Прокопович, М. Козачинський, Я. Козельський, С. Десницький). Кордоцентристське обґрунтування ідеї права (Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко, Г. Андрузький). Виникнення та розвиток в Україні ліберальної концепції права. Філософсько-правові погляди М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського.

Академічна філософія права кін. XIX - поч. XX ст. Розробка теорії правової держави (М. Ковалевський, Б. Кістяківський). Соціокультурна філософсько-правова (нормативно-етична) концепція Б. Кістяківського. Філософсько-правова концепція М. Ковалевського. Правові погляди С. Дністрянського, В. Старосольського. Українська філософсько-правова думка радянських часів. Сучасний етап філософсько-правових досліджень в Україні.

Тема 4. Онтологія права

Поняття, зміст правової онтології та її місце в системі філософії права.

Поняття та особливості правової реальності. Багатогранність феномену права. Співвідношення понять «правове буття», «правова реальність», «правова дійсність». Часове та просторове буття права. Структура правової реальності. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. Форми буття права: ідея права, норма права, правове життя. Ідея права як онтологічна основа правової реальності. Правова дійсність як єдність сутності та функціонування (існування) права. Співвідношення належного, можливого і суцього у праві. Абстрактне та конкретне у праві.

Сутність права як філософсько-правова проблема. Різноманітність підходів до визначення сутності права. Сутнісні властивості права. Духовно-культурні, економічні та соціальні детермінанти сутності права. Справедливість як визначальна сутнісна ознака права. Співвідношення права і закону як проблема правової онтології. Формула Радбруха як спосіб розв'язання конфлікту між позитивним правом і справедливістю. Онтологічна структура права А. Кауфмана. Теорія дуальності права Р. Алексі.

Праворозуміння: багатоманітність підходів і єдність поняття. Типологія праворозуміння. Основні типи праворозуміння та можливості їх синтезу. Інтегративне праворозуміння: можливості, підстави, наслідки.

Тема 5. Гносеологія права

Загальна характеристика гносеології права: поняття, значення та основні проблеми. Сутність гносеологічного та епістемологічного аспектів правового пізнання. Типи правової гносеології (емпіризм, раціоналізм, інтуїтивізм).

Право як результат пізнання та особливий спосіб світосприйняття. Специфіка правового пізнання. Об'єктивне та суб'єктивне, теоретичне і практичне, раціональне та ірраціональне в правовому пізнанні.

Право та наука: лінії взаємовідносин. Право як наука: основні підходи. Можливості та межі наукового підходу до права. Роль наукового пізнання в юридичній діяльності. Правова аргументація. Парадигма права: поняття, підходи, значення. Правова доктрина та її значення в юриспруденції.

Істина у праві: класична та сучасні інтерпретації. Проблема істини в правотворчості. Істина в правозастосовчій діяльності. Істина в судовому процесі.

Тема 6. Аксіологія права

Поняття та загальна характеристика аксіології права.

Право як цінність: основні підходи. Цінність права, цінності у праві та правові цінності: співвідношення понять. Цінність права: поняття та виміри.

Основні правові цінності та їх специфіка. Змістовні (загальнолюдські) правові цінності. Справедливість як основна правова цінність: поняття, критерії, форми та види. Сучасні теорії справедливості. Право та свобода. Право та рівність. Формальні правові цінності. Життя, гідність, власність, свобода, рівність, справедливість як загальнолюдські та правові цінності.

Право і релігія: співвідношення та спільні ціннісні основи. Співвідношення права і моралі: аксіологічний вимір. Право як мистецтво.

Принципи права як вираз правових цінностей. Поняття та природа принципів права. Класифікація принципів права. Універсальні принципи права. Цивілізаційні принципи права. Принципи права правових сімей. Національні принципи права.

Тема 7. Антропологія права

Поняття, проблеми правової антропології та її місце в системі філософії права. Типи правової антропології.

Право як спосіб людського співіснування. Антропологічні основи права та природа людини. Поняття «правова людина». Людина як творець і суб'єкт права. Гуманістична природа права.

Філософське обґрунтування прав людини. Права людини як першооснова права і критерій легітимації правових інститутів. Права людини як форма взаємодії індивіда, суспільства і держави.

Ідея верховенства права, теорії громадянського суспільства та правової держави та їх юридико-антропологічне значення.

Право як феномен культури. Місце та роль права в становленні цивілізації. Різноманітність цивілізацій та відповідних правових систем. Універсально-цивілізаційний та культурно-особливий виміри права. Системотворюючі ідеї правових культур Заходу і Сходу та їх значення для України. Цивілізаційно-правовий вибір для України: проблема правової ідентичності. Правосвідомість і право. Правовий менталітет, правове мислення та їх національні особливості. Правова культура. Домінанти української правової культури.

Тема 8. Поняття та основні властивості прав людини

Права людини як першоджерело та визначальна цінність права. Природа та сутність прав людини. Основні підходи до визначення поняття прав людини. Фундаментальні (основоположні, основні) права людини.

Еволюція прав людини та тенденції їх розвитку. Виникнення та становлення прав людини. Покоління прав людини.

Основні властивості прав людини. Людська гідність як джерело й фундамент прав людини. Невідчужуваність і невіддільність прав людини. Рівнозначність, взаємопов'язаність, взаємозалежність і невичерпність прав людини. Універсальність прав людини.

Тема 9. Класифікація та характеристика основних видів прав людини

Класифікація прав людини. Критерії класифікації прав людини. Види прав людини.

Громадянські (особисті) права людини. Зміст та обсяг громадянських (особистих) прав людини. Право на життя. Заборона катувань, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання. Право на свободу та особисту недоторканність. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Свобода думки, совісті і релігії. Свобода вираження поглядів. Заборона дискримінації. Право на справедливий суд та на ефективний засіб юридичного захисту. Критерії обмеження громадянських (особистих) прав людини.

Політичні права та участь громадян у вирішенні питань суспільного значення. Загальна характеристика політичних прав громадян. Зміст, обсяг та критерії обмеження свободи мирних зібрань та свободи об'єднань. Рівність доступу громадян до публічної служби.

Економічні права людини. Зміст, обсяг та критерії обмеження економічних прав людини. Право на власність та заборона свавільного вилучення власності. Право на свободу підприємницької діяльності та обмеження монополізму і захист конкуренції. Право на працю та на гідну оплату праці.

Соціальні права людини. Зміст та гарантії соціальних прав людини. Характеристика права на соціальне забезпечення, права на охорону здоров'я та права на освіту.

Культурні права людини як можливості доступу до використання й подальшого розвитку духовних здобутків свого народу та людства.

Тема 10. Юридичні гарантії, системи захисту та правові засади обмеження прав людини

Юридичні гарантії прав людини. Поняття гарантій реалізації та захисту прав людини. Системи захисту прав людини. Національні засоби захисту прав людини. Міжнародні та європейські стандарти як гарантія прав людини й системи їхнього захисту.

Правові засади обмеження прав людини. Поняття обмеження прав людини. Види прав, що можуть бути обмежені. Конституційні межі обмежень прав людини. Обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій (воєнного або надзвичайного стану). Умови (критерії) правомірності обмеження прав людини та відступу держав від своїх зобов'язань у сфері прав людини.

Підготував:

доцент кафедри теорії та історії держави і права _____ Андріюк В.В.